

Individualism och uppfostran.

Vasenius, [Gustaf] Valfrid

16 A Br.

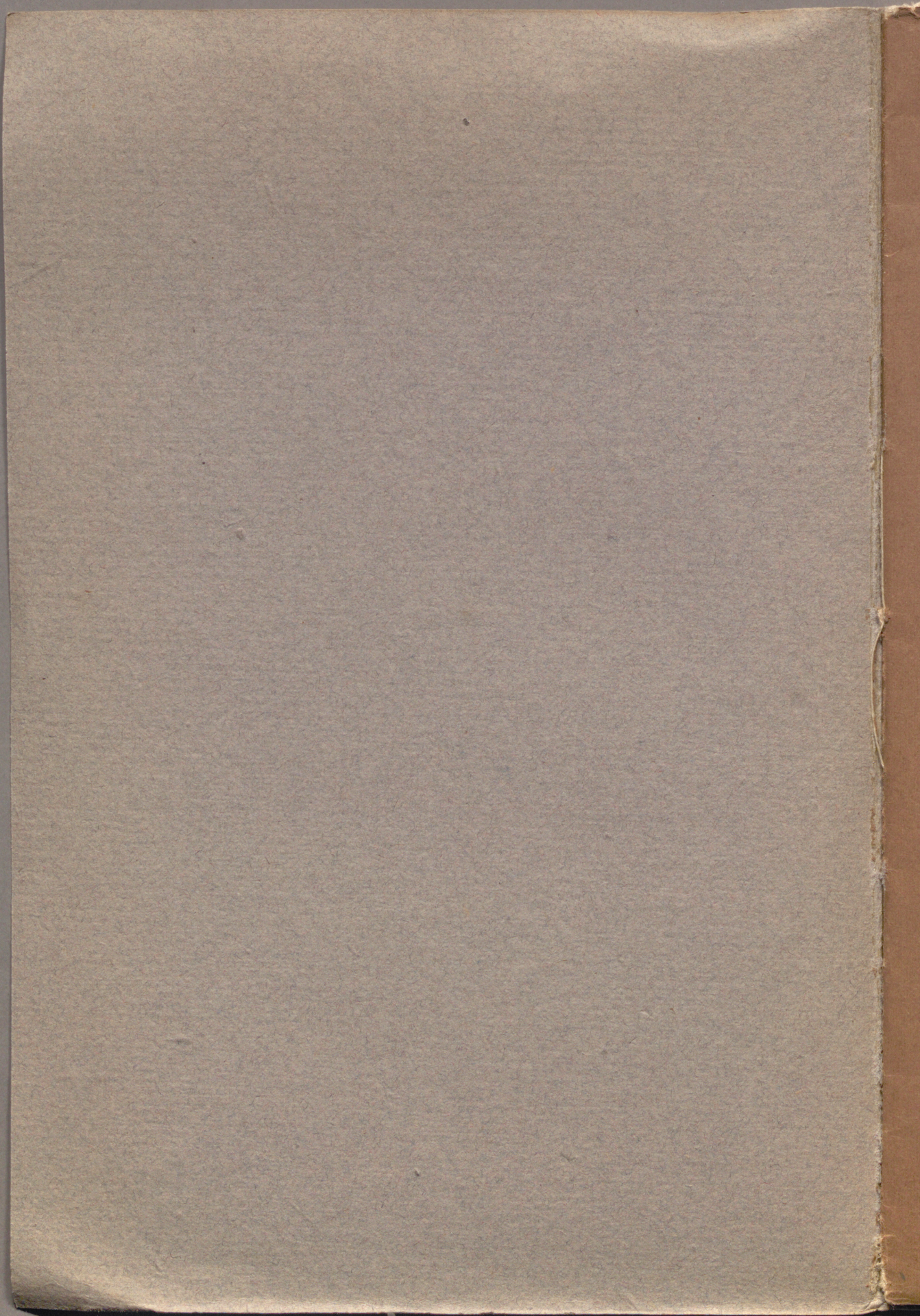

National Library
of Sweden

VASEMIUS

Filos.
(Br.)

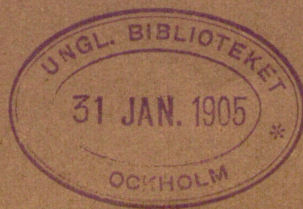
VALFRID VASENIUS

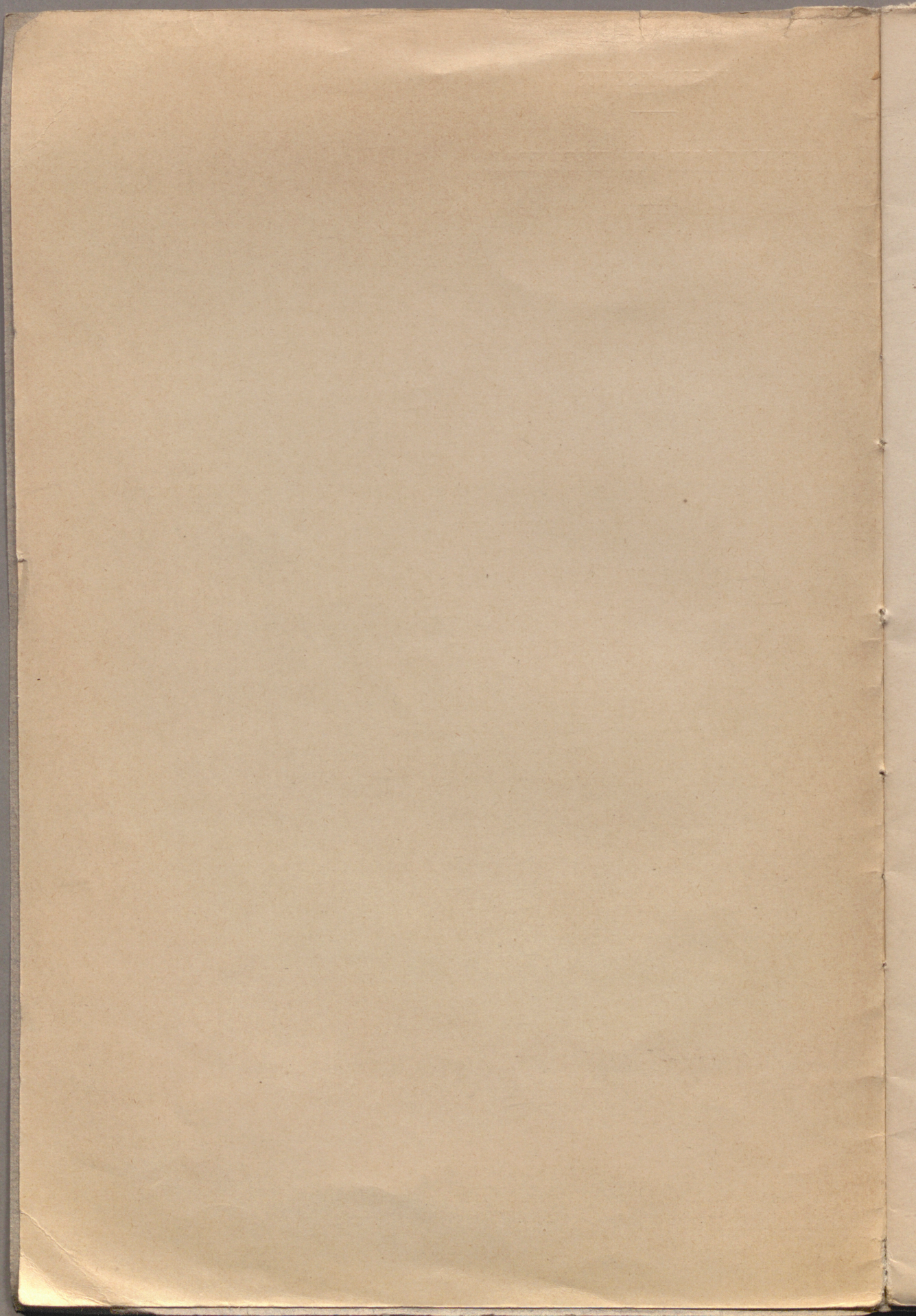
INDIVIDUALISM OCH UPPFOSTRAN.

1903.

*So. Sand
Filos.
(Pr.)*

So. 05/10.

Individualism och uppfostran.

Vid Pedagogiska föreningens centralafdelnings möte den 27 mars framförde undertecknad ett andragande, hvilket, som jag snart efteråt fann, gick alltför mycket utom ramen af aftonens program: litteraturläsningen i skolorna. Min afsikt var därför att icke låta i redogörelsen för mötet ingå annat än ett referat af hufvudpunkterna i detta anförande; men då redaktionen för tidskriften välvilligt önskat erhålla uttalandet som skild artikel, har jag så godt tiden medgifvit omarbetat detsamma, i afsikt att få det möjligast homogent och oberoende af den nämnda diskussionen. Jag känner ändock lifligt att ämnet hade kraft vida mer både tid och utrymme, men kan jag nu ej annat än hänvisa den, som tilläfsventyrs önskar följa min tankegång vidare, till de tidigare uttalanden som nedanföre återopas.

1.

Djuptgående frågor angående vår ungdoms bildning ha nyss blifvit föremål för intresserad offentlig diskussion. Och, hvad som därvid är glädjande att se, man utgår ej numera från abstrakt systematiska förutsättningar, utan från resultatet af vår skoluppfostran, sådana dessa visa sig under ungdomens fortsatta utveckling efter skolåldern. Och där man skönjer brister, där söker man orsakerna till dem ej blott i den eller den detaljen, som man anser böra ändras, utan ock i allmännare tidsförhållanden utanför skolan.

Det må då tillåtas mig att i denna viktiga fråga ytterligare framhålla några synpunkter af samma allmänna art. Och än en gång ville jag därvid taga till motto och utgångspunkt de ord af vår store uppfostrare Topelius, hvilka jag för tio år sedan ställde framför ett uttalande i enahanda syfte (föredraget „Fantasiuppfostran“):

„Skolan skall uppställa stora positiva mål, i stället för de negativa tendenser, som suga hälsan från tidens kinder, kraften ur dess arm och ungdomsfröjden ur dess hjärta.“

Men hvar finna vi i vår tid sådana stora positiva mål? För hvad lefva människorna i våra dagar? Hvar ha de, andligen taget, sitt fäste?

Hvad först beträffar religionen, har det nyss offentligen uttalats af filosofins förnämsta representant hos oss: „man må beklaga det eller icke, men ett faktum är att de rent religiösa föreställningarna mer och mer förlorat sitt inflytande öfver sinnena, åtminstone inom vissa samhällsklasser“ — naturligtvis de s. k. „bildade“ klasserna. Och därmed förlora då ock, säger man, de med dessa religiösa föreställningar förbundna moralbudens sin giltighet. I korthet sagdt alltså: vi, eller åtminstone de s. k. bildade hos oss, äro icke mera kristna, hvarken teoretiskt eller praktiskt.

I stället har yrkats att man borde lära ungdomen filosofisk moral och därmed intressera de unga för „tanken att människan under alla förhållanden bör handla rätt, utan afseende å fördel och beräkning“. Men nu frågas: hvad är rätt? Om det kristna moralbudet „älska Gud öfver allting och din nästa så som dig själf“ icke mera har makt öfver sinnena, hvad sätter filosofen i stället?

För min del tror jag också *det* vara ett faktum, „man må beklaga det eller icke“, att de rent filosofiska föreställningarna mer och mer ha förlorat sitt inflytande öfver sinnena. Och det kan ju icke annorlunda vara. De filosofiska system, hvilka tidigare härskat med sådan makt öfver människorna, t. ex. det hegeliska, grundade sin makt därpå att de förklarade sig framträda som resultat af en specifikt filosofisk metod, hvilken ansågs leda till osvikligt viss kunskap om tillvaron. Men anspråket på att äga en sådan specifik metod har filosofin i våra dagar alldeles uppgifvit; filosofin skall, heter det nu, följa de andra vetenskaperna i spåren och fullfölja deras verk. Men däraf följer då, att så snart de andra vetenskaperna byta om metod, måste filosofin göra så med. Alltså kan filosofin icke mera intaga någon ledande ställning, åtminstone ej innan de öfriga vetenskaperna enats om en enda metod, hvilken filosofin då skulle kunna acceptera.

Men frågar man nu öfriga vetenskapers representanter efter denna allmänna gemensamma metod, så tror jag de flesta skola helt enkelt rycka på axlarna åt hela frågan. Vile någon vara så god och svara, så blefve svaret säkert ungefär följande: jag har alldeles tillräckligt att göra med min egen vetenskap för att hinna befatta mig med andra; och inom denna min vetenskap kämpa så

många olika metoder mot hvarandra, att jag har nog af att bestämma min ställning till dem. Och slutligen: predika ej vetenskapsmännen ofta i högstämnda ordalag att vetenskapen är till för sin egen skull, icke för att tjäna det eller det utanför liggande ändamålet? Huru skall då en sådan splittrad och själf tillräcklig vetenskaplig forskning kunna ge vår tids människor något fäste?

Och särskildt de unga! Huru kan man af dem begära intresse för en vetenskap som ej ger dem något för lifvet — d. v. s. det personliga andliga lifvet? Och om en student åhör ett halft dussin föreläsare, som kanske alla ha hvar sin egen metod, och af hvilka den ena alls ej bekymrar sig om den andras metod, huru skall man begära att studenten skall vinna enhet i sitt kunskapsförråd?

För öfrigt: huru mycket bekymra sig människorna i allmänhet om vetenskapen? Denna förklarar t. ex. med allt större bestämdhet, att alkohol är ett gift, och att det är en förnuftig människas plikt att afhålla sig därifrån. Men huru många af de s. k. bildade höra på detta bud? Det finns ju alltid, menar man, någon vetenskapsman som säger emot, och äfven om så ej vore fallet, så säger den enskilde ofta: det kvittar mig lika, alkohol skänker mig njutning, och jag vill njuta. Därmed punkt.

Och så undrar man att också ungdomen vill njuta! Och så tror man sig kunna väcka de ungas intresse för att under alla förhållanden göra det rätta!

Men på hvad lefva då, sist och slutligen, människorna, andligen taget, i våra dagar?

Jo mest på politik och samhällsfrågor. Och det är otvifvelaktigt att detta område verkligen för många är ett surrogat för religionen. Arbetet för lindrande af likars nöd eller afhjälpande af sociala missförhållanden kan, liksom de konflikter mellan plikt och plikt kritiska tider medföra, verka utvecklandet af en stor etisk kraft, drifva till själfuppoffring och äfven till inre förädling. Men å andra sidan visar sig hos mången ock på detta område företrädesvis hvad som varit äfven religionslifvets skuggsida: ofördragsamhet och fanatism. Hundraden och tusenden deltaga i vissa samhällssträfvanden ej med handling, utan blott med sina sympatier, eller på sin höjd med pengar. Men när då åsikt står mot åsikt, parti mot parti, tar lätt hos sådana människor striden *mot* den andra åsikten försteget framför arbetet *för* den egna. Ty det är lättare att klandra och kritisera andra än att själf uträtta

något. Så öfvervinnas hos mången de människovänliga känslorna af de människofientliga, hatet blir starkare än kärleken.

Men på hat kan i längden ingen lefva. Tvärtom: hatet är ett gift, jämförligt med alkohol och morfin. Den som engång blifvit van att berusa sig därmed, han behöfver allt starkare och starkare doser, tills slutligen hela organismen är förstörd.

Kärlek däremot är för den andliga hälsan hvad solsken och frisk luft äro för kroppen: utan kärlek kan anden ej lefva. Nåväl — kan man då undra öfver att ungdomen i våra dagar känner sig behöfva kärlek och söker den på det enda område där den kan finnas hel, oförgiftad af hatet: i förhållandet mellan man och kvinna? Och är det att undra öfver om ungdomen stormar mot allt som kan hindra njutandet af denna kärlekens fröjd?

Så tolkar jag uppkomsten af de drag man funnit utmärkande för vår tids ungdom eller åtminstone en del däraf. Jag har därmed ej velat döma, utan blott karakterisera. Själf ett tidens barn, har jag ock djupt känt dess disharmonier, känt huru svårt man i våra dagar har att värja sig mot all den bitterhet och misströstan, som från alla sidor stormar in i det egna hjärtat och hotar att taga det fångat. Därför dömer jag ingen. Och jag skulle tiga, om jag ej kunde annat än klaga. Men det är min öfvertygelse, att ju djupare den själanöd blir, i hvilken människorna stå, ju mer de lära sig förstå den gapande tomhet som det andliga lifvet visar i vår tid, dess förr och kraftigare skall en sträfvan vakna att vinna tillbaka hvad som tyckes vara förlorat: en stor enhetlig uppfattning af lifvet och dess ändamål.

2.

Men för att ens kunna sträfva åt detta håll måste man främst känna orsaken till det nuvarande upplösningstillståndet.

Denna framträder kanske klarast inom vetenskapen; åtminstone kan den där med mest lugn betraktas och diskuteras.

För ett halft sekel tillbaka kunde man ännu tala om en allmän vetenskaplig metod. Vetenskap, det var för denna tid bildande af begrepp, hvilka inbördes ägde ett logiskt sammanhang, antingen såsom öfver- och underordnade, eller såsom motsatta och uteslutande hvarandra. Begreppen åter bildades genom att ur flere företeelser uttaga och fasthålla det likartade, med bortlämnande af, abstraherande från det olikartade. Så fick man t. ex. i

naturhistorien art- och släktbegrepp o. s. v., så i grammatiken det system af kategorier som ännu läres i skolorna, så i estetiken „det sköna“, i fysiken „materien“. Och så kunde man slutligen uppbygga ett system af logiska begrepp sådant som Hegels. För detta, likasom för tidens spekulativa uppfattning öfver hufvud, voro de funna logiska kategorierna det i högre mening verkliga, de voro uttryck för världsförnuftets, världsansdens verksamhet; de voro därför eviga, „Guds tankar tänkta af evighet“, sade Boström. Det var nu ock på grund af denna uppfattning som vetenskapen vann enhet och alla dess grenar stödde hvarandra inbördes.

Men mot detta vetenskapliga betraktelsesätt uppträder i våra dagar med allt större bestämdhet ett annat. Enligt detta utgöra sådana genom abstraktion bildade begrepp, kategorier, ej något exakt uttryck för den egentliga verkligheten, utan endast former för uppfattning af vissa sidor af denna verklighet. I själfva verket existera alltså t. ex. „arterna“ icke, de äro alster af forskares abstraktionsförmåga, hvarför ock olika forskare göra artbildningen olika. Hvad som existerar, det är individerna, och dessa äro alla i något afseende olika hvarandra. Den som vill verkligen begripa tillvaron, han måste därför fatta företeelserna just i denna deras individuella bestämdhet, såsom sammanfattning enhvar af olika förbindelser af krafter. Ja, våra dagars naturforskare förklara till och med att man ej kan ge någon verkligen tillfredsställande definition på hvad art är.

Samma nya betraktelsesätt bryter sig nu igenom på alla håll. Vi kunna lätt följa omsvängningen på ett pedagogiskt område, latinstudiets.

För icke många årtionden sedan yrkade man att latinet skulle studeras främst emedan dess grammatik var i så hög grad „formellt bildande“. Den äger t. ex. ett tempussystem, hvilket är logiskt afslutadt genom korsningen af fullbordad och ofullbordad handling med de tre tiderna: närvarande, förfluten och tillkommande. Därmed var detta system ett uttryck för världsförnuftet, och andra språk, som ej ägde ett dylikt system, voro mindre „logiska“. Hvarför ock t. ex. svenskan måste förses med ett tvivelaktigt „futurum“ och ett fullkomligt mytiskt „futurum exaktum“, likasom imperfektum äfven i svenskan måste beteckna „ofullbordad handling“ — såsom t. ex. karlen *dog!*

Nu åter studerar man latinska grammatiken för att genom språket och litteraturen nå till romarfolkets egendomlighet. Ty

för den moderna språkvetenskapen är det latinska tempussystemet ej mera ett uttryck för världsförnuftet, utan endast för tankegången hos det folk som skapat systemet. På samma sätt faller det ej ens den mest hänförda beundrare af finskan in att skryta med detta språks „logiskhet“ därför att det har ett system af sex lokalkasus. Och än mer inser man att det ej ligger något „förnuft“ i att de svenska orden *sed*, *vana* och *bruk* tillhöra tre skilda genus.

Men så snart man engång klart uppfattar denna förändring i åskådningssättet, finner man äfven lätt hvilken oerhörd revolution den innebär. Ej blott att världsförnuftet lämnas alldeles ur spelet: de genom abstraktion bildade kategorierna förvandlas från ändamål till medel för forskningen, och de individuella företeelserna, ur hvilka kategorierna abstraherats, förvandlas från medel till ändamål.

Men en sådan revolution inom vetenskapen genomföres icke med ett slag. Här liksom alltid märker man lättare bristerna i det gamla, än man kan bygga upp något nytt i stället. Häfdandet af det individuellas rätt blir därför i början blott eller förnämligast en opposition mot den gamla abstraherande kategori-bildningens öfverdrifna anspråk. Men det positiva arbetet på vetenskapens fält blir i stället förnämligast ett nybyggararbete, där just respekten för det individuella tar sig uttryck i detaljforskning, utan att man tillsvidare hoppas eller ens tänker på en ny enhetlig uppfattning. Hvarje forskare griper således sitt material ur den synpunkt som materialet synes betinga, och så händer det lätt att den ena forskaren ej alls vet af eller förstår de principiella resultat, till hvilka den andra kommit. Ett exempel.

„Oriktiga“, sade man fordom, äro i svenskan uttryck sådana som „på åtskilliga af mina vänners inrådan“. Men om nu någon frågar: „hvems är den här boken?“ och om ingen på denna fråga svarar: „den är *någots af barnen*“ utan alltid *någon af barnens*, så säger den moderne språkforskaren: *regeln* är oriktig, det gäller att i de enskilda fallen undersöka hvilka psykiska krafter som verka hos den talande därhän att han i det ena fallet följer „regeln“, i det andra med nödvändighet bryter däremot.

Men samme språkforskare, som förstår och erkänner detta, kan på ett näraliggande område, metriken, fortfarande blindt tro på ett metriskt „skema“ och anse t. ex. jambisk eller trokeisk vers vara dess fullkomligare ju mera den stämmer öfverens med

skemat „hvarannan stafvelse betonad och hvarannan stafvelse obetonad“. Kommer då en estetiker och visar att modern vers aldrig skrifvits genomgående efter ett sådant skema, ja att sådan genomgående skematisk vers, om den skrefves, vore lika olidlig att höra som „någots af barnen“, att således *skemat* är oriktigt, samt att man bör undersöka hvilka psykiska krafter som verka att skemat oupphörligen brytes — ja då skakar språkforskaren på hufvudet och förstår ej estetikern.

Och detta upplösningstillstånd inom vetenskapen motsvaras fullkomligt af ett dylikt inom åskådningssättet rörande samhällsfrågor.

Äfven här äro alla allmänna teorier öfvergifna; „realpolitiken“ prisas på olika områden. Men i speciella frågor stödes dock denna politik af „principer“, och med dessa förhåller det sig ytterst ofta så, att samma person i *en* fråga hyllar en princip som han i *en annan* på det lifligaste bekämpar. (Se därom t. ex. min broskyr *Suomenmielisyys ja vapaamielisyys*.)

Ännu en annan följd af detta upplösningstillstånd bör observeras. Trots oppositionen mot den gamla kategoribildningen begagnar sig mången dock fortfarande af samma metod, såsom t. ex. då man mot världsförnuftet som yttersta princip sätter materien eller „etern“. Särskildt framträder ofta denna företeelse i samhällslifvet.

Ur detta abstraherade man förr t. ex. begreppet *man* och begreppet *kvinnna*, bägge då naturligtvis så mycket som möjligt olika, motsatta hvarandra. Och då man på samma sätt abstraherat begreppen *samhälle* och *hem*, ansåg man sig kunna göra slutsatsen: mannen är skapad för samhället, kvinnan för hemmet. Också denna sats har för mången varit en „Guds tanke tänkt af evighet“. Men nu förstår man att tanken varit blott ett alster af människohjärnors arbete, och det erkännes att blott den individuella begåfningen skall bestämma för hvad en människa är „skapad“. Det har ju till och med en gång om en af våra skolor med fullt fog kunnat sägas, att föreståndarinnan där representerade det manliga elementet och föreståndaren det kvinnliga.

Men mången af dem som djupast lidit just af denna kategoribildning, är själf färdig att mot den ställa en ny: mannen som förtryckare och kvinnan som den förtryckta. Och dock är denna kategoribildning lika ensidig som den förra.

Liknande företeelser möta oss oupphörligt på samhällslifvets område, fastän de flesta människor ej tyckas märka detta. Men för den hvilken, som jag gjort, i tjugu år legat i krig mot sådana oförsiktigt bildade samhälleliga kategorier, framstår det klart huru förfaringssättet äfven här visar en brytning mellan gammalt och nytt. Å ena sidan erkännes ej mera något band på individens öfvertygelse: enhvar vill, i teorin, ha rätt att hysa sin egen åsikt. Men å andra sidan glömma de flesta att deras åsikt, just därför att den är individuell, icke kan göra anspråk på allmängiltighet, och att detta anspråk ej heller blir mera berättigadt om tio, hundra eller tusen tänka lika. Jag har i broskyren *Samkänslan och dess yttringar i Finland* sökt uppvisa huru detta förfaringssätt verkat under språkstriden; och samma tillvägagående visar sig allt fortfarande i de nya meningsskiljaktigheter som uppstått. Men det torde finnas förklarligt att jag ej vill rifva i sår som blöda . . .

Nog af: den tid vi lefva i visar oss „individualismen“ som genomgående drag både i vetenskap och lif — och vi kunde gärna tillägga i religionen; ty det är de med anspråk på allmängiltighet framträdande dogmatiska satserna som förlorat sin makt öfver människornas sinnen; men många människor ha dock sin egen religion, fastän här just känslan af att den är individuell vanligtvis afhåller dem från att uttala hvad de tänka. Där åter denna individualism drifver till uttalanden af åsikter, där slår den oupphörligt öfver i sin motsats, sträfvan att binda andra vid den åsikt man själf hyser; och härur följa åter ofördragsamhet och hat.

3.

Huru skall då uppfostraren förhålla sig, ifall han vill hos ungdomen motarbeta individualismens ensidigheter?

Han måste, menar jag, främst klargöra sin egen ställning till dessa ensidigheter.

Tidens ur kan ej vridas tillbaka till den gamla uppfattningen, och kompromissandet mellan det gamla och det nya leder, som vi ha sett, ej heller till målet. Återstår att se hvart man kan komma, om man energiskt och konsekvent fullföljer det nya åskådningssättet.

Vid första påseendet förefaller resultatet skrämmande nog. Om ingen skall för sin eller sina meningsfränders åsikt få göra anspråk på allmängiltighet, så upplöser sig ju allt i enskilda tyc-

ken, ingen „objektiv sanning“ finnes, och hvar och en får tro och handla huru han vill.

Men så skrämmande denna slutsats än må synas, förstår jag ej att man med det nya betraktelsesättet kan undgå den, åtminstone som genomgångspunkt.

Ty naturvetenskapen lär oss att de skilda „arter“, hvilka man förut betraktade såsom uttryck för „Guds tankar tänkta af evighet“, äro uppkomna genom en utveckling, beroende af att till en början enstaka individer „differentierats“, d. v. s. afvikit i högre mån från den form andra till arten hörande individer visa. Alltså: *utan individualisering ingen utveckling!*

Nåväl: visar oss ej historien det samma? Var icke Luther en munk olik alla andra, Kant en filosof olik alla andra, Darwin en naturforskare olik alla andra? Utan dessa individer hade alltså utvecklingen varit en helt annan.

Men hvad som gäller dessa individer gäller alla. Ingen vet på förhand hos hvilken individ kan finnas fröet till något som skall föra mänskligheten framåt. Den vanligaste hvardagsmänniska kan måhända på ett eller annat sätt, åtminstone medelbart, verka i hög grad bestämmande på utvecklingen. Ja äfven de handlingar vi för vår del anse dåliga kunna bidra till det godas seger genom att väcka krafter som eljes kanske slumrat. För min egen del åtminstone har jag dem som velat mig ondt att tacka för ofantligt mycket som ländt mig till nytta och glädje. Skulle jag då ej tro att detsamma kan gälla äfven andra individer, ja det hela?

Ty på samma gång man erkänner individens möjliga betydelse för utvecklingen, måste man, för att kunna mäta denna betydelse, äfven söka lära känna alla öfriga på utvecklingen inverkan de faktorer. De skilda företeelserna träda därigenom till hvarandra i ett mångutgrenadt orsakssammanhang, hvilket, om det i tanken utföres allt vidare, slutligen framstår såsom ett världssammanhang, men nu icke såsom ett blott logiskt, utan ett faktiskt, lefvande, ett kraftsammanhang.

Ju klarare nu detta sammanhang står för medvetandet, dess mindre benägen blir man att åt enskilda handlingar i och för sig tillmäta ett alltför stort inflytande. En sådan handling är blott *en* orsak bland många till hvad som sker; understödes denna handling af andra orsaker, kan den verka i en riktning; motverkas den af kraftigare inflytelser, kan den helt och hållet neutraliseras af dessa.

Så uppstår då frågan: hvilka orsaker äro öfver hufvud de kraftigast verkande?

Svaret på denna fråga blir otvifvelaktigt i hög grad beroende af den frågandes åskådningssätt i allmänhet. För min del ser jag saken så.

Det organiska livets utveckling visar oss en städse fortgående och allt mera med seger krönt kamp mot den oorganiska världens inflytanden. Djuren kunna t. ex. genom sin rörelseförmåga, byggande af bon och ej minst genom sina intellektuella förmögenheter göra sig oberoende af temperaturväxlingar o. dyl. I stället uppstår individerna emellan en „kamp för tillvaron“; men också i denna gifva småningom de intellektuella förmögenheterna alltmer utslaget, tilldess hos åtskilliga djur och hos människan de samhällliga krafterna bli de öfvervägande. Men ur dessa samhällliga krafter utveckla sig i allt rikare mått de etiska krafterna, och dessa äro alltså de högsta, de som äro bestämda att behärska tillvaron.

Denna uppfattning (närmare utförd i afhandlingen *Världsbild och poesi*) är för mig icke teori, utan den stöder sig på fakta, hvilka jag påträffar oupphörligt i historien. Och den tro vi alla åtminstone bekänna, den innebär detsamma. De kristnas Gud, hvad är han annat än kärleken, alltså den högsta etiska kraften? Och är det ej just den lefvande känslan af förbindelse med denna kraft som utgör religionens väsen? Och ha ej alla de handlingar vi mest beundra i historien framsprungit ur kärleken såsom högsta ledande kraft?

Men om man nu tror detta, då tjänar man icke hatet, utan kärleken. Då litar man på „det ädlas seger“, och då känner man att i samma grad man kan i kärlek förbinda sig med andra, i samma grad utvidgas ens egen personlighet, upphäves dess begränsning. Men kärleken kan ingen befalla, den måste utveckla sig fritt. Och *därför* måste hvarje individ vara fri att älska på sitt eget sätt. Tjänar åter någon hatet, så må han göra det; så mycket värre för honom, ty han tjänar en makt hvars nederlag är visst. Men ingen må glömma, att äfven hos den som hatar kan finnas mycket som förtjänar att älskas.

Så menar jag att individualismens begränsning kan öfvervinnas, och så vinna vi äfven den enhetliga uppfattning af tillvaron vi sökt, men icke med uppgifvande utan med följdriktigt genomförande af det nya betraktelsesättet. Individerna få bestå i

sin mångfald, men de förbindas med hvarandra allt starkare i samma mån de känna sig tjäna samma högsta eviga makt. Ty hatet skiljer, men kärleken binder samman.

Och den uppfostrare som vandrar denna väg, han har äfven vunnit ett stort positivt mål för sitt arbete: att lära de unga förstå och känna sin plats i världssammanhanget samt lära dem lyckan af att tjäna den eviga kärleken.

Härmed finner man äfven lätt hvad som i metodiskt afseende skall vara bestämmande vid en sådan uppfostran.

De abstrakta kategorierna böra betraktas som medel, ej som ändamål. En definition bör aldrig uppfattas som uttryck för en orsak. I stället böra lärjungarna få en möjligast klar och rik bild af verkligheten i dess individuella företeelser, men så att tillika orsakssammanhanget mellan dessa individuella företeelser klart framstår. Slutligen böra lärjungarna i detta orsakssammanhang få se uppenbarad en kraftskala, där de högre krafterna styra och segra öfver de lägre.

De olika skolämnena kunna blott i olika grad medverka till detta mål. Minst *matematiken*, ty i denna äro de abstrakta kategorierna hufvudsaken; den individuella verkligheten och orsakssammanhanget behandlas t. ex. i aritmetiken och algebran ofta blott som medel att klargöra den kategori, dit ett problem skall hänföras. Önskvärdt vore att åtminstone icke verkligheten skulle våldföras genom att ett enda orsaksförhållande isoleras, såsom t. ex. då en segelbåt „antages“ segla med samma fart i trettio dagar eller en jordbrukare „antages“ få samma korntal fem år å rad, fastän han första året sår 0,1 liter och det femte 409,6 liter (studentexamensuppgift 1893). I stället borde, särskildt i aritmetiken, införas kombinerade exempel, representerande t. ex. ett hushålls eller en affärs inkomster och utgifter samt dessas fördelning på deltagarne (väl att märka dock med *verkliga* priser, så att ej en famn ved köpes för två mark o. dyl.). — Äfven geometrin borde undergå den förändring, att teoremen framstode som hjälpmedel för lösande af praktiska uppgifter, ej som själfändamål; och aldrig borde man „bevisa“ t. ex. att vinklarna vid basen i en likbent triangel äro lika stora, enär ju detta i själfva verket är något som redan vid definitionen bort utsägas och icke undanhållas.

Språkundervisningen, så vidt denna följer „den nya metoden“, har afgjort ställt sig på det nya åskådningssättets sida och kunde göra det än mer genom införande af lämpliga doser språkhistoria samt redogörelse för analogibildning och andra språkliga orsaksförhållanden. Återstår att önska afskaffandet af all översättning från modersmålet, ty denna medför att grammatiken med dess kategorier intar ett annat rum än den borde ha.

Naturalhistorien borde, tycker man, likaledes nu redan kunna taga steget ut från den gamla ståndpunkten till den nya: slopa en hel massa artbestämningar, nöja sig med en noggrann kännedom af ett fåtal representativa former, men i stället lägga an på biologi och utvecklingslära. Naturligtvis borde undervisningen aldrig bli dogmatisk, utan tvärtom afse att lära eleverna uppfatta hvad man förstår med en *hypotes*. Så bedrifven blefve denna del af undervisningen ett utmärkt medel att visa eleverna hvad ett orsaks-sammanhang är.

Att lära dem detta är naturligtvis äfven *historiens* uppgift, och det är lätt insedt huru de nu framställda åsikterna förträffligt sammangå med de allt tätare och kraftigare yrkandena på att historien skall mer än hittills bli kulturhistoria och karaktersskildring.

Och i sammanhang med dessa två läroämnen kunde helt visst äfven *religionen* verka, ifall den upptoge tanken om världssammanhanget styrdt af den eviga kärleken, om Jesus af Nazaret såsom den fullkomligaste representanten för den högsta etiska kraft och om individen som kallad att uti världssammanhanget tjäna den eviga kärleken.

4.

Men det finnes i skolan ett läroämne, hvilket, om denna uppfattning skall genomföras, blir redan i metodiskt afseende af den allra största betydelse, och det är *litteraturen*.

Det har för icke ännu så länge sedan kunnat sägas att litteraturläsningen i skolan är att betraktas förnämligast som en „efterrätt“ efter den stadiga föda andra läroämnen erbjuda. Med den nya uppfattningen af uppfostrans mål blir förhållandet ett helt annat. Ty under det vetenskapen genom många växlingar och misstag småningom mödosamt arbetat sig fram till det mål, dit den nu är på väg att hinna, uppfattningen af världssamman-

hanget och kraftskalan, har denna uppfattning i århundraden, ja årtusenden stått klar för den stora poesin, och med aldrig svikande konsekvens har denna sträfvat att fylla den uppgift Runeberg förelägger den i orden:

„I dikten skall allt vara ordning, allt sammanhang, allt historiskt i den höga bemärkelse, att allt skall hafva sin förklaring i den helhet, i hvilken det förekommer, och betinga blott ögon för att erkännas. Sådan skall dikten vara, en bild af den gudomliga ordningen, en bild af den historiska ordningen, sådan den afslöjat sig äfven för det mänskliga ögat.“

Men denna uppgift har skaldekonsten i alla tider fyllt icke genom abstrakta begreppsbestämningar, utan genom att visa oss representativa *individer* i växelverkan med hvarandra.

Denna olikhet mellan skaldekonsten och den gamla abstraherande riktningen framträder synnerligen klar i polemiken mellan Runeberg och Snellman om „Kung Fjalar“.

Snellman ville nödvändigt ha dikten byggd på en konflikt mellan stat och familj — d. v. s. en konflikt mellan två begrepp. Runeberg, då han läste detta, „befarade med oro att något ord, någon vändning i dikten skulle föranledt till en sådan uppfattning“. Han granskade sin dikt „noggrant“ och fann „till sin tillfredsställelse“ att han ej „förtjänt ett sådant beröm“. Men då han sedan utlade att Fjalars trots mot gudarna gaf dikten dess hufvud-innehåll, då genmålde Snellman att „ett sådant öfvermod, ett sådant tomt trotsande“ skulle tillhöra „fänen, icke hjälten“. Fjalar vore då helt enkelt „en narr“.

Så talar en hegelian. Men en skald ser saken annorlunda. Läser man diktens första sång ordentligt, så skall man finna att i Fjalars föregående historia, sådan han själf förtäljer den, ligger förklaringen till att han kunde trotsa gudarna utan att ändå vara en narr. Och så visar Runeberg huru Fjalar genom sina egna handlingar själf bereder gudarnas seger, men huru han på samma gång utvecklas, så att straffet, när det drabbar, blir en nåd mer än ett straff.

Men har man nu lärt sig se och *känna* detta, då har man lärt sig se och känna *människan*, ej som logiskt begrepp, utan som en för vår fantasi lefvande representativ individ, utrustad med krafter som gå utöfver det vanliga måttet och därför äfven i mer än vanligt mått förtjänande vår sympati. Och har man en gång lärt sig fullt förstå och känna sympati för *en* sådan individ,

då blir man ock förmögen att på samma sätt förbinda sig med andra individer, och då segrar äfven kärleken öfver hatet. Man lär sig förstå, hvad Runeberg så vackert säger i svaret till Stenbäck: att en personlighet i dess väsende är „evigt ett fält för människan att uppdaga“, att den felande ej är det samma som felet, att vi kunna „i honom se och sammansmälta i ett djup som felet icke mäter“.

Men på samma gång få vi ock af en dikt som „Kung Fjalar“ en bild af ett starkt motiveradt orsakssammanhang, hvilket utvecklar sig till en bild af hela världssammanhanget. Enhvar kan där lära sig „eviga makters lek med spotska, trotsande jordbarns löften af bubblans tyngd“. Och känner man med Runeberg huru dessa makter handla i kärlek mot människorna, då kan man med Fjalar säga till dem:

Jag har lärt er känna, ej jag blyges
att mig böja för er en gång.

Så kan hela det program vi nyss uppställt fullföljas i och genom läsningen af blott en enda dikt. Men därifrån kan man gå vidare och med hvarandra jämföra olika dikter af samma skald. Trots olikheterna, hvilka man ej förlorar ur sikte, finner man då likheter, ser t. ex. huru den kraft som binder samman Morannal och hans söner, inbördes och med deras land, är densamma som vi möta hos Thomas Hane och hans söner, och vi förstå att Gall talar äfven till oss, då han säger:

Hvad skall blifva af minnets Morven,
af högttonande strängarnas land,
om dess drottar hvarandra
bryta neder med giftfylldt agg?

Genom att ur olika dikter samla sådana likheter kommer man till bilden af den andliga personlighet som i dessa dikter tar sig uttryck. Och läser man så Runebergs uttalanden i eget namn (kritiker, reflexioner, polemik) och finner man huru dessa stämman samman med de lärur dikterna ge oss, då får man bilden af Runebergs världsåskådning, ser huru olika sidor af lifvet och dess förhållanden framstå i ljuset af en och samma stora grunduppfattning. Men att så föra vår ungdom till en stor ande, som kan bli de unga en vän, en rådgifvare, det är att ge dem ett ovärderligt stöd i lifvets stundande strider.

Man skall måhända invända, att ju Runeberg dock är blott *en* individ och som sådan nödvändigtvis begränsad, dels nationellt såsom tillhörande ett litet folk, dels personligen, så att t. ex. det individuella hos honom ej vinner tillräckligt erkännande i bredd med det „universalistiska“, uppoffringen för höga, stora mål. Ur dessa synpunkter har man därför ock yrkat på att skolan borde, som motvikt mot dessa i och för sig berättigade, men ensidiga inflytanden från Runeberg, lägga mera an äfven på studium af utländsk litteratur.

För min del kan jag ej obetingadt gå in på dessa yrkanden, hvarmed jag naturligtvis ej vill förneka den stora nytta litteraturläsning på främmande språk i och för sig har.

Ty först må anmärkas att världslitteraturen väl knappast kan uppvisa en större individualist än „Sven Dufva“. Hur många i våra dagar vågar säga: „om jag ej får med andra gå, får jag väl ensam gå“? Och begår ej Sven Dufva subordinationsbrott, då han ej lyder order utan — räddar armén? Jag kan ej förstå annat än att detta är det bästa försvar man kan ge för individualismen; ty denna afser, som nyss nämndes, ingalunda nödvändigtvis individens fördel eller nytta, utan hans *frihet* att välja den väg på hvilken han vill tjäna den eviga kärleken. Så uppfattas saken åtminstone af individualismens två största representanter i nordén, Almqvist och Ibsen; och därför kunde äfven Runeberg, trots alla olikheter, så högt uppskatta Almqvist. Alla de tre nämnda författarne ha, om än på olika sätt, förstått hvad Runeberg utsäger: „att lefva för sig själf är att vissna med sig själf“. Den individualism som ej förstår detta är en självviskhetens individualism — och den skola vi väl ej odla hos ungdomen. — Hvad åter de „rent mänskliga“ känslorna beträffar, de som förbinda blott två individer med hvarandra, så har väl ingen framställt dem på ett skönare sätt än just Runeberg: man tänke på ungdomsvänskapen i „Hanna“, Hjalms skildring af hvad kärleken är, tacksamheten hos kalmucken i „Julqvällen“ och slutligen det i så många variationer framställda kärleksfulla förhållandet mellan föräldrar och barn.

Men just Runebergs individuella sätt att se lifvet och ge uttryck åt hvad han sett kan ge anledning till klagörande af ett nytt orsaksförhållande. Detta uppfattningssätt beror på en levande växelverkan mellan hans eget individuella temperament och de inflytelser detta under hans lefnad varit underkastadt. Klar-

görandet häraf kräfver själfallet meddelande af ett visst mått litteraturhistoria — muntligen eller ur bok, det kan bero af läraren — men naturligtvis främst som medel att förstå litteraturen.

Bland de inflytelser, som sålunda komma i fråga att klargöras, äro emellertid äfven några af allmän art, hänförande sig till den tid och det folk skalden tillhörde. När Leontes proklamerar att „Zeus grundar ytterst allt på aktning äfven för den svages rätt“ så är detta samma sak som Petrus' „Äfven med tiggarn är Gud och beskyddar hans hvila på muren“. Men denna uppfattning har sin rot ej blott i Runebergs eget skaplynn, framträdande i så många drag i hans ungdom, utan ock i hans beundran för finska folkets hjälpsamhet mot tiggare, likasom „aktningen för den svages rätt“ är grundvalen för vår nationella tillvaro. Fullföljer man undersökningen på detta sätt i olika afseenden, så finner man huru Runeberg i sig upptagit tidens och folkets högsta och bästa idéer samt åt dem gifvit diktens förklarade uttryck. Så blir han representativ för sin tid och sitt folk och verkar därigenom än mäktigare på oss. En individ af högre ordning, finska folket, träder oss till möte, och vi känna oss manade att vara detta folks uppfattning trogna, likasom Runeberg var, emedan vi just så kunna vara oss själfva, vara någonting alls — på samma gång vi undgå att vara oss själfva nog.

Och gå vi så ett steg vidare, så kunna vi på samma sätt betrakta t. ex. Franzén och Topelius samt finna ytterligare ett orsakssammanhang. Trots individuella olikheter, trots olika tidsförhållanden, visa dessa författare en frändskap med Runeberg, hvilken kräfver förklaring. Och förklaringen ligger i att de alla tre äro nationella; alla ha de stått under inflytande af stora historiska orsaker, hvilka, länge fortfarande eller ofta upprepade, bestämt folkets lynne och åskådningssätt. Och kan man redan i Kalevala upptäcka likartade uttryck för folkanden, så stärkes känslan af denna nationella egendomlighet än mer.

Men denna nationella egendomlighet behöfver ingalunda därför vara nationell ensidighet. Om de lifsformer, i hvilka Kalevala främst rör sig, hemlifvet och naturlifvet, äro betingade af nationella förhållanden (i motsats mot t. ex. krigarlifvets öfvervikt hos fornskandinaverne) så är dock förhållandet till de makter som styra tillvaron framställt i hög grad universellt. Och detsamma är förhållandet med våra stora skalder. De ha alla stått på höjden af sin tids bildning, de ha alla omfattat tidens högsta andliga

intressen, de ha lefvat ej blott för Finland, utan ock för Europa och mänskligheten. Och emellan dem inbördes finnes intet språng, ingen klyfta, ja vi kunna i detta afseende taga med ännu en: Porthan. I d:r G. Palanders bok om Porthan som universitetslärare kan den som känner Franzén lätt se huru hans lärare Porthan vetenskapligt format den uppfattning af lifvet som lärjungen sedan omsatte i känsla och gaf uttryck åt i dikt, på samma sätt som Runeberg sedan gaf Franzéns uppfattning en rikare gestaltning och Topelius gaf Runebergs uppfattning en mångsidigare tillämpning. (Se vidare föredraget *Suurien runoilijaimme ohjelma*).

Hvilket annat land har en sådan kedja af lärare som dessa? Och hvilket folk har med sådan enhällig kärlek och beundran lyssnat till lärare sådana som dessa? I sanning: visste vi hvad vi äga, då skulle vi ock förstå, att det stora arf vi fått pålägger oss att vara oss själfva trogna.

Och då skulle vi äfven se att vi hos dessa våra lärare redan ha den stora enhetliga syn på lifvet, som vår tid saknar. Dessa lärare ha alla ytterst byggt på universell grund, på hvad jag ville kalla en upplyst kristen uppfattning: religionen, icke som dogmsystem, men som makt i människornas sinnen, såsom sammangående med den världen behärskande eviga kärleken (se t. ex. Chrysanthos, slutet).

Men med denna uppfattning, och i känslan af att dock tillhöra blott ett litet folk, bli våra stora författare på en gång fulla af förtröstan och ödmjuka. Så kunna äfven vi vara, om vi lefva oss in i deras idévärld. Då kunna vi med tillförsikt säga:

Fastän ett ringa folk, vår vakt
mot vildhetens och mörkrets makt
är mänsklighetens egen strid
för ljus och lif all tid.

Och den som verkligen vill föra denna strid, den som ser till att han ej ger vildhet och mörker makt i det egna hjärtat, han kan „stå *glad* hvar han sig ställt“; han vet att, huru än slaget lyktas för den enskilde, ja för generationen, den slutliga segern tillhör dock „ljus och lif all tid“.

Valfrid Vasenius.

HELSINGFORS,
FINSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS TRYCKERI,
1903.
